

Jolanta Skubisz

Teoretyczne i organizacyjne aspekty systemu bezpieczeństwa szkolnego – zarys problematyki

Wstęp

Koncepcje teorii systemów zakładają możliwość zastosowania ram teoretycznych dla różnych koncepcji bezpieczeństwa. Może to być jednym z paradygmatów w porządkowaniu dyskursu na temat systemu bezpieczeństwa szkolnego – tym problemom poświęcona jest niniejsza publikacja, w której częściowo przytaczane są badania własne.

System bezpieczeństwa szkolnego

L. von Bartalanffy sformułował cele i program nowej dyscypliny naukowej, którą nazwał ogólną teorią systemów. Podał również i rozwinął ogólną definicję systemów jako „zbioru elementów pozostających we wzajemnych relacjach” (von Bartalanffy, 1984: 68).

Na początku wyjaśnijmy, co to znaczy system. To skoordynowany układ bezpieczeństwa szkolnego i jego profilaktyki, które łączą poszukiwania interdyscyplinarne różnych dyscyplin naukowych. Dotyczy to także modeli kształtowania elementów, zbiór tworzący pewną całość uwarunkowaną stałym, logicznym uporządkowaniem jego części składowych; koncepcja takiej całej całości; w filozofii: zbiór tez, twierdzeń wiążących się w pewną całość. Termin *system*, który w języku polskim zastępowany bywa terminem *układ*, jest pojęciem nieostrym i oznacza według W. Gacparskiego (1987: 696) „co innego dla różnych osób zaangażowanych w badania systemowe. [...] najpowszechniej rozumie się system jako zbiór lub układ przed-

---

* Mgr Jolanta Skubisz – doktorantka Wydziału Nauk Pedagogicznych Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie.

miotów tak zrealizowanych lub/i powiązanych, że tworzą jedność lub całość. Termin *system* używany jest też jako nazwa dwóch ontologicznie różnych kategorii: rzeczy i tworów abstrakcyjnych”.

Podstawowe właściwości systemu są następujące:

- zachowanie każdego elementu wpływa na zachowanie całości, ale żaden element nie ma wyłączności w oddziaływaniu na całość,
- każdy, wyodrębniony według dowolnego kryterium, podzbiór elementów ma wpływ na funkcjonowanie systemu, ale żaden z podzbiorów nie ma wyłącznego wpływu, system jest więc niepodzielną całością (Gierszewski, 2013: 66).

Problematyką systemu w sensie najogólniejszym zajmuje się prakseologia i cybernetyka (Gacparski, 1987: 696). Pogłębiona analiza literatury w zakresie podejścia systemowego pozwala na zbudowanie spójnej systematyki bezpieczeństwa szkolnego. Kluczową kategorią jest tu system, który tworzy zbiór elementów i relacji pomiędzy nimi oraz na tej podstawie umożliwia wyodrębnienie podsystemów tworzenia różnych koncepcji badawczych. W. Findeisen i J. Gutenbaum zwracają uwagę, że pojęcie systemu budowane jest szczególnie wokół idei: budowy systemu z podsystemów, które oddziałują na siebie wzajemnie, przy czym interakcje te mają istotny wpływ na właściwości systemu jako całości (Findeisen, Gutenbaum, 1985: 295).

Wyodrębnienie poszczególnych podsystemów następuje w wyniku analizy właściwości zakresu zadań profilaktyki bezpieczeństwa, co z kolei sprzyja wskazaniu ich głównych funkcji oraz reguluje relacje pomiędzy poszczególnymi elementami. To kryterium formalnie ściśle nawiązuje także do identyfikacji i reakcji na zagrożenia społeczne. Przyjęcie powyższych ustaleń otwiera możliwość tworzenia podsystemów instytucjonalnych bezpieczeństwa społecznego w kontekście eliminowania zagrożeń, odnosi się to również do bezpieczeństwa szkolnego.

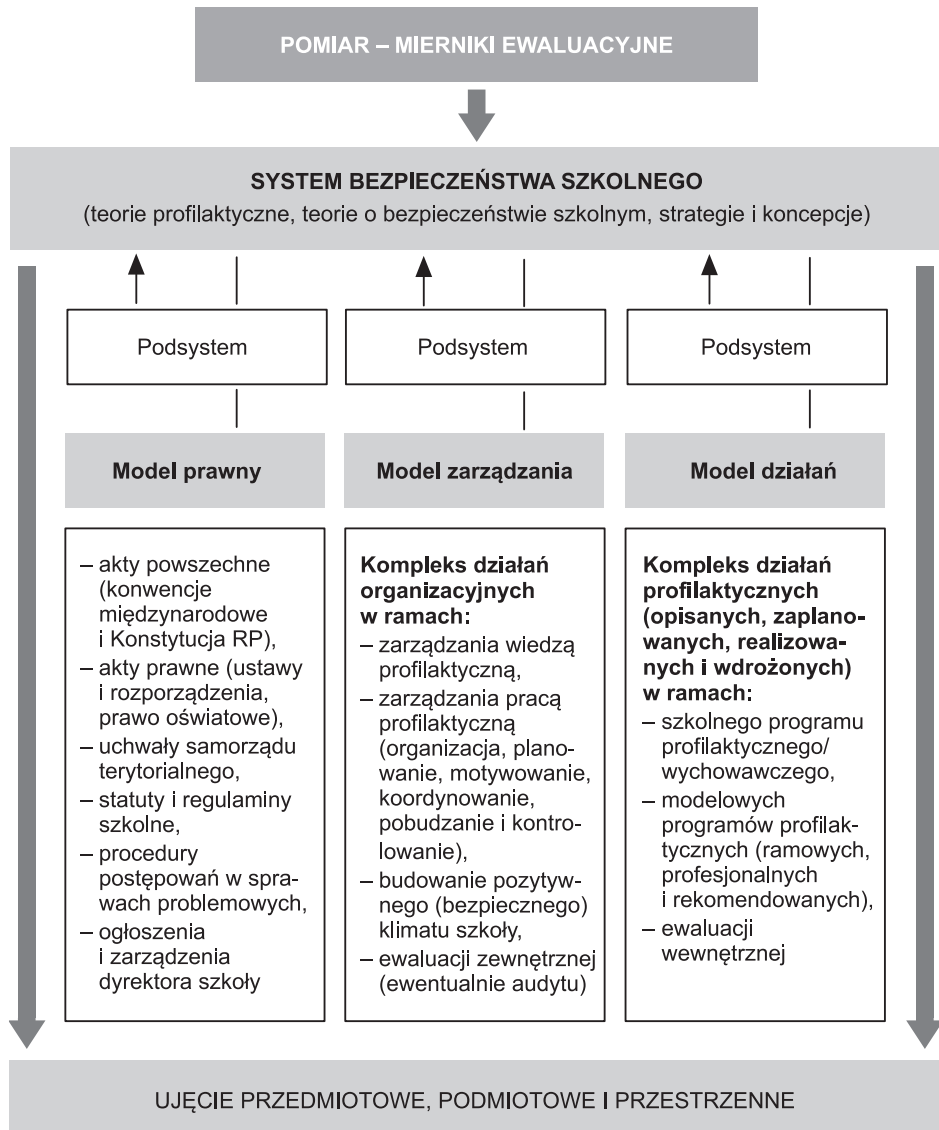
Według jednej z definicji system określa się jako zestaw składników, między którymi zachodzą wzajemne stosunki (interakcje) i gdzie każdy składnik połączony jest z wieloma innymi bezpośrednio lub pośrednio (Ackoff, 1995: 521).

Natomiast pod pojęciem *model* rozumie się względnie odosobniony układ, możliwie mało skomplikowany, działający analogicznie do oryginału (Doroszewski, 1962: 790–791). W systemowych modelach, które są celowymi wielowymiarowymi i wieloaspektowymi uproszczeniami, ujmuje się badane obiekty, zjawiska i procesy w ich złożoności, wzajemnych powiązaniach oraz dynamice (Kozłowski, 1983: 83).

Analizując zagadnienia modelu działań profilaktycznych oraz prawnego modelu bezpieczeństwa szkolnego, z perspektywy systemowej należy je ujmować całościowo. Warto jeszcze podkreślić za S. Młynarskim (1979: 150), iż każdy system można podzielić na podsystemy, czyli systemy niższego szczebla, a każdy podsystem z kolei – na jeszcze niższe podsystemy, aż do elementarnych systemów włącznie.

Mając na względzie usytuowanie modelu działań profilaktycznych i prawnego modelu bezpieczeństwa szkolnego w relacji do celów, funkcji oraz zadań szkoły, zasadne jest wyodrębnienie także podsystemu zarządzania bezpieczeństwem szkoły.

System bezpieczeństwa szkolnego sensu stricto składa się z trzech podsystemów: prawnego, zarządzania bezpieczeństwem oraz działań profilaktycznych (rys. 1).

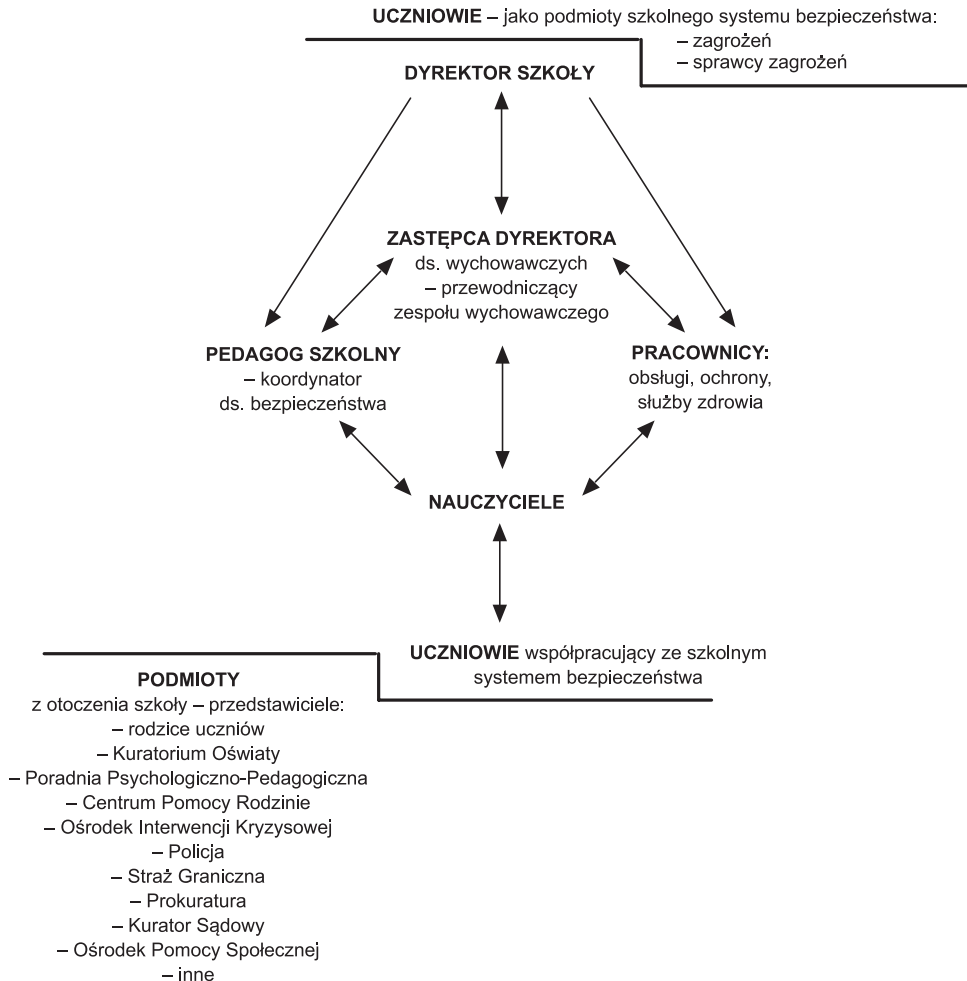

Rysunek 1. Model systemu bezpieczeństwa szkolnego

Źródło: opracowanie własne.

Organizacja systemu bezpieczeństwa szkolnego to układ funkcjonalny, rozumiany jako struktura jakościowa zaplanowanych, realizowanych i zrealizowanych działań prawnych, organizacyjnych i profilaktycznych w całym obszarze bezpieczeństwa szkolnego uczniów.

Ujęcie przedmiotowe tegoż systemu powinno odnosić się do wszelkiego rodzaju zagrożeń uczniów w procesie wychowawczo-edukacyjnym. W rozumieniu przestrzennym uwzględnia się tu wymiar dotyczący systemu bezpieczeństwa szkolnego, to jest w szkole i jej otoczeniu, co pokazano na rysunku 2.

Rysunek 2. Szkolny system bezpieczeństwa w ujęciu podmiotowym

Źródło: Ziarko, 2011: 28.

System bezpieczeństwa szkolnego to logicznie dobrany i skomponowany układ elementów prawnych, organizacyjnych, technicznych i funkcjonalnych w relacjach, które zachodzą między jego podsystemami poszczególnych modeli działań profilaktycznych i ich realizacji. J. Ziarko (2011: 27) definiuje pojęcie szkolnego systemu bezpieczeństwa jako układ elementów, który ma na celu: „1) rozpoznawanie określonych zagrożeń, budowanie o nich wiedzy i zapobieganie im, 2) podejmowanie dzia-

łań pomocowych (interwencyjnych) w tych wszystkich przypadkach, kiedy uczeń takiej pomocy potrzebuje, 3) integrowanie środowiska szkoły dzięki działaniom promującym bezpieczeństwo i tworzącym warunki sprzyjające bezpiecznemu rozwojowi uczniów”.

Należy zauważyć, iż mamy tu do czynienia z podsystemem modelu działań profilaktycznych, który w rozumieniu tradycyjnym występuje jako element wychowania (nauki o wychowaniu).

Niewątpliwie działania tego typu są rdzeniem profilaktyki, która jest ściśle powiązana z bezpieczeństwem i z którą łączą ją istotne zależności. Nadal wciąż jest aktualna dyskusja o istocie i formach współczesnej profilaktyki, której przedmiotem jest określony kształt modelu tych działań i zagrożeń bezpieczeństwa w szkole. Brakuje też pedagogicznej teorii dla bezpieczeństwa, która, jak się wydaje, powinna być superdyscypliną pedagogiki ogólnej. W dobie tworzenia się różnych koncepcji i strategii programów bezpieczeństwa szkolnego oraz paradygmatu nauk o bezpieczeństwie zasadne jest więc także opracowanie odrębnego paradygmatu profilaktyki tegoż bezpieczeństwa. Jest to tym bardziej istotne, że istniejące badania w zakresie zagrożeń szkolnych mają charakter wyizolowanych obszarów dotyczących uzależnień, agresji i przemocy, gdzie określone stanowiska i poglądy profilaktyczne są niedookreślone co do znaczenia, swojej skali, kierunku oraz braku spójności interpretacyjnej. Niestety w wielu publikacjach z tego zakresu zauważa się swoistą kalkomanię dyskursu pojęciowego i interpretacyjnego (zob. Pieczywok, 2015: 16–44).

A przecież system bezpieczeństwa szkolnego tworzy zbiór – zintegrowanych różnymi interakcjami w zakresie kreowania bezpieczeństwa – wszystkich elementów podsystemów, mających zdolność do utrzymywania stałych i dynamicznych parametrów homeostazy (równowagi) całościowej. Tym podejściem systemowym jak dotąd nikt się nie zajmuje ani nie bierze tego aspektu pod uwagę w badaniach i w pracy profilaktycznej. Pojawiające się sporadycznie rozwiązania niczego nie rozwijają, świadczą jednak o potrzebie zajmowania się tymi sprawami.

Analiza systemowa pozwala określić:

- istotne relacje w obszarze racjonalności działań profilaktycznych,
- odniesienia zagrożeń i ich granic do rzeczywistych uwarunkowań funkcjonowania bezpieczeństwa szkolnego.

Powyższe aspekty determinują konieczność systemowej oceny poszczególnych podsystemów (elementów) poprzez zastosowanie odpowiednich mierników ich oceny, to jest: adekwatności, użyteczności, skuteczności, efektywności, trwałości, dodatkowości oraz racjonalności.

Kryterium racjonalności dotyczy przede wszystkim podsystemu modelu zarządzania bezpieczeństwem szkolnym, to jest racjonalizacji bieżących działań organizacyjnych w ramach tegoż modelu.

Badania własne

W badaniach własnych, które zostały przeprowadzone w okresie od listopada 2015 roku do grudnia 2016 roku na próbie badawczej uczniów w wieku 14–16 lat (415 osób) i nauczycieli (145 osób) w sześciu różnych szkołach (gimnazja) mieszczących się w Warszawie, Szczecinie, Piotrkowie Trybunalskim i Janowie Podlaskim wynika, że określenie celu organizacji działalności bieżącej na rzecz bezpieczeństwa szkolnego jest procesem trudnym i złożonym. Jest to przede wszystkim wypadkowa właściwości struktury organizacyjnej realizującej te zadania oraz cele tejże działalności. Problematyka racjonalizacji sprowadza się do nakreślenia istoty działalności bieżącej w ramach działań organizacyjnych modelu zarządzania szkołą.

Z analizy badań wynika, iż działalność ta posiada swoją strukturę, którą można podzielić na:

- rzeczową, dotyczącą rodzaju działań,
- czasową, odnoszącą się do kwestii kolejności jej prowadzenia w określonym czasie,
- przestrzenną, prowadzoną w konkretnych miejscach szkoły i w jej otoczeniu.

Z organizacją działalności bieżącej związany jest podmiot, środki rzeczowe bezpośrednie i pośrednie, a także przedmiot tej działalności. Istotą tej organizacji jest to, że:

- uczeń, a w konsekwencji również szkoła są istotnymi podmiotami działania z uwagą na swą aktywność i dynamiczność,
- warunki rzeczowe tej działalności postrzegane są jako instrumenty organizacyjne umożliwiające szkole wykonywanie zadań związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa uczniom,
- przedmiotem są problemy i sprawy, których ta działalność dotyczy oraz których przekształcenie stanowi cel tejże działalności.

Cechami szczególnymi organizacji tychże działań są:

- źródła prawa wskazane w prawnym modelu bezpieczeństwa szkolnego,
- odpowiedzialność dyrektora szkoły oraz właściwych organów administracji samorządowej lub innej za ich organizację,
- kolektywność i solidarność organizacyjna.

W procesie organizowania tego rodzaju działań należy stosować zasady:

- racjonalizacji nakładów pracy profilaktycznej uczestników na rzecz bezpieczeństwa szkolnego,
- właściwego doboru współpracujących podmiotów ze szkołą w ramach profilaktyki,
- dostosowania do konkretnych potrzeb problemowych właściwych i kompetentnych nauczycieli i wychowawców.

Dużą rolę odgrywają tu własne czynniki szkoły. Organizowanie bieżącej działalności na rzecz bezpieczeństwa obejmuje również pozyskiwanie, gromadzenie, przetwarzanie i ewentualne przekazywanie informacji rodzicom, właściwym organom

samorządowym, ścigania i ochrony prawnej, które dotyczą określonych zachowań problemowych (ryzykownych) uczniów oraz grup rówieśniczych.

Gromadzenie i systematyzowanie zbioru informacji pozwala na interpretację i uogólnianie wiedzy o zagrożeniach szkolnych, w tym o zachowaniach problemowych (ryzykownych), stosowanych i zrealizowanych programach profilaktycznych (wiedza profilaktyczna).

Z wyżej wymienionych badań wynika, że jednym z podstawowych warunków właściwych organizacji działań na rzecz bezpieczeństwa szkolnego jest racjonalizacja tego procesu.

W kontekście powyższego stwierdzenia należy zauważyć, że skuteczność funkcjonowania jakiegokolwiek systemu (modelu), w tym szkolnego, uwarunkowana jest stałym poszukiwaniem słabych ogniw, czyli elementów funkcjonujących w nich nieprawidłowo (Kaczmarczyk, 2012: 145). Niewątpliwie sprzyja temu proces racjonalizacji, którego istotą jest określona wiedza o otaczającym środowisku oraz coraz większa wiedza i kontrola nad stosunkami społecznymi występującymi w tymże środowisku (Marshall, 2008: 272). Tyczy się to także i przede wszystkim szkoły oraz szeroko rozumianego środowiska wychowawczego poza nią.

Przypomnijmy skrótowo, że środowisko wychowawcze (ang. *educational environment*) jest pojęciem, którym posługują się różne dyscypliny naukowe, między innymi nauki przyrodnicze, medyczne, ekonomiczne, humanistyczne, teologiczne, nauki o kulturze, społeczne, pedagogiczne. Termin ten zajmuje poczesne miejsce w siatce pojęciowej pedagogiki społecznej i socjologii wychowania (socjologii edukacji). Dyscypliny te ze względu na bliskość merytoryczną wzajemnie wykorzystują swój dorobek semantyczny dotyczący przedmiotu własnych zainteresowań, które koncentrują się na środowisku społeczno-wychowawczym i kulturowym. Zauważa się tu wyraźnie dostrzegalny kierunek transferu z socjologii wychowania do pedagogiki społecznej. W klasycznej pedagogice społecznej obok rdzennych pojęć: środowisko, środowisko życia, środowisko wychowawcze, występują pojęcia bliskoznaczne, takie jak: *otoczenie*, środowisko zamieszkania, środowisko społeczno-kulturalne, środowisko terytorialne, *krąg środowiskowy*, *osiedle mieszkaniowe*, *społeczność lokalna*, *społeczność wychowująca*.

Pedagogika społeczna, jak żadna inna z nauk pedagogicznych, najbardziej koncentruje uwagę na środowisku wychowawczym. Autorzy *Encyklopedii XXI wieku* wskazują, że twórczyni pedagogiki społecznej H. Radlińska niejednokrotnie podkreślała, iż ta gałąź nauki „zajmuje się stosunkiem jednostek i grup do środowiska życia (przyrodniczego, kulturalnego i osobowego) oraz ich rolą jako składników środowisk i innych czynników przemian” (Pilch, Adamczyk, 2005: 428).

Aby posiadać faktyczną kontrolę nad procesem bezpieczeństwa szkolnego w środowisku wychowawczym, należy mieć świadomość i pełną wiedzę profilaktyczną o tym, że tradycyjny system tego bezpieczeństwa jest niedoskonały i z uwagi na zmieniającą się sytuację należy stale poszukiwać optymalnych rozwiązań, aby go usprawniać.

W związku z powyższym uprawnione jest stwierdzenie, iż każdy system bezpieczeństwa szkolnego jest **systemem uczącym się** i wymaga ciągłego doskonalenia. Oznacza to, iż jest wrażliwy na pojawiające się zagrożenia szkolne i błędy w działalności profilaktycznej. Jednakże dzięki **uczeniu się** jest duże prawdopodobieństwo, że będzie bardziej adekwatny, użyteczny i racjonalny.

Podsumowanie

Racjonalizacja działań organizacyjnych w ramach modelu zarządzania bezpieczeństwem szkolnym niewątpliwie determinuje zakres i formy organizacyjnego wspierania przez szkołę tegoż bezpieczeństwa.

Bibliografia

- Ackoff R.L. (1995), *O systemie pojęć systemowych*, „Prakseologia”, nr 2.
- Doroszewski W. (1962), *Słownik języka polskiego*, t. 4, PAN, Warszawa.
- Findeisen W., Gutenbaum J. (1985), *Modele w analizie systemowej*, [w:] W. Findeisen (red.), *Analiza systemowa – podstawy i metodologia*, PWN, Warszawa.
- Gacparski W. (1987), *Teoria systemów*, [w:] Z. Cackowski, J. Kmita, K. Szaniawski (red.), *Filozofia a nauka*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Gierszewski J. (2013), *Model bezpieczeństwa społecznego na tle teorii systemów*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych”, nr 2.
- Kaczmarczyk B. (2012), *Analiza i ocena prawno-organizacyjnych możliwości zwiększania efektywności działania Straży Granicznej w systemach kryzysowych*, projekt badawczy, WSA, Bielsko-Biała.
- Koźmiński A. (1983), *Ujęcie systemowe*, [w:] tegoż (red.), *Współczesne teorie organizacji*, PWN, Warszawa.
- Marshall G. (2008), *Słownik socjologii i nauk społecznych*, PWN, Warszawa.
- Młynarski S. (1979), *Elementy teorii systemów i cybernetyki*, PWN, Warszawa.
- Pieczywok A. (2015), *Refleksyjny wgląd w wybrane obszary edukacji dla bezpieczeństwa*, [w:] A. Pieczywok, K. Loranty (red.), *Bezpieczeństwo jako problem edukacyjny*, Wydawnictwo AON, Warszawa.
- Pilch T., Adamczyk D. (2005), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 6, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Śliwa S. (2015), *Profilaktyka pedagogiczna*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Administracji, Opole.
- Von Bartalanffy L. (1984), *Ogólna teoria systemów. Podstawy, rozwój, zastosowania*, PWN, Warszawa.

Ziarko J. (2011), *Zarządzanie wiedzą o zagrożeniach i bezpieczeństwie uczniów w rozwijaniu szkolnych systemów bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

Summary

Theoretical and organisational aspects of the system of school security – outline of issues

This article outlines a theoretical framework for various concepts of security. The first part of the article discusses the characteristics of school security. The second part of the articles draws on the authors' own research to describe the organisational conditions that favour school security. This is conducive to a process of rationalisation which facilitates knowledge of and control over the social relations in schools and in the broader educational environment as a whole.

Keywords: school security, school security management, school security system

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo szkolne, zarządzanie bezpieczeństwem szkolnym, system bezpieczeństwa szkolnego